

Кыргыз эл жомоктору / [Көркөмдөгөн К. Сейталиев; Басмага даярдап, түшүндүрмөлөрүн жазган А. Токомбаева]. — Ф.: Кыргызстан, 1985.—224 бет.

Загл. үстүндө: Кырг. ССР И. А. Тил ж-а адабият ин-ту.

Жомоктор Кыргыз элинин оозеки адабиятында эң орчундуу орунду ээлейт. Ал атамзамандан берки жакшынакай ой-тилекти, элдин жыргалчылыгын, тынчтыкты, адилеттүүлүктү, эр жүрөктүктү даназалап келген. Бул китепке Кыргыз Илимдер Академиясынын Тил жана адабият институту тарабынан даярдалган орчундуу жомоктор киргизилди.

4702280000—213

М 451 (17)—85 143—84

ББК 82.3Кн—6

Басмага даярдап, түшүндүрмөлөрүн жазган
филология илиминин кандидаты **Анара Токомбаева**

Көркөмдөгөн **К. Сейталиев**
Рецензиялаган **К. Укаев**

Кыргыз элинин басып өткөн жолу, башынан өткөргөн окуялары, көргөн азап-тозогу, келечек жөнүндөгү татынакай асыл максат-тилектери, ой-кыялдануулары поэзиянын океаны болгон «Манас» эпосунан тартып, «Төштүк», «Кожожаш», «Курманбек», «Эр Табылды», «Саринжи-Бөкөй», «Олжобай менен Кишимжан», «Жаңыл-Мырза» сыяктуу кенже эпостордо, миф, легендаларда, санжырауламыштарда жана башка түрдүү лирикалык ырларда кеңири чагылдырылган.

Ошондой өтө бай фольклордук чыгармалардын ичинде жөө жомоктор да орчундуу орунду ээлейт. Алар көлөмү, формасы, тематикасы жагынан ар түрдүү жана мазмунга бай. Жөө жомоктор чакандыгына карабастан кыргыз элинин турмуш абалын, адат-салтын, аң-сезимин, философиялык ой жүгүртүүлөрүн, табият кубулуштарын аңдай билүүсүн жана алга умтулууларын, дагы толгон учурларын кенен чагылдырып келген.

Жомоктордо, андагы фантазиялык ой жүгүртүүлөргө, элдик үмүт, тилек, максат, умтулуш, аракеттерге марксизм-ленинизм классиктери, улуу жазуучулар, акындар зор маани беришкен. Алардагы юмор, фантазияга, сөз чеберчилигине, жогорку деңгээлдеги поэтикалык сапаттарына суктанышкан. Ф. Энгельстин «Немецтик элдик китеп» аттуу эмгегинде күндүзү талаада жумишунан чарчап кайткан дыйканга элдик китеп же жомок кандай таасир этери жөнүндө кеңири жана таамай айтылат. «Элдик китепти окуган, же жомокту уккан дыйкан оор жумуштан чарчаганын унутат. Сөз сыйкырынын, фантазиянын күчү менен анын таштак талаасы — гүлдөгөн бакка; тар, булганч, үрөйү суук үйү — алтын сарайга айланат. Ошону менен бирге фантазия, жомоктор дыйкандын өзүнүн күчүнө ишенүүгө, акыйкаттыкка, актыкка, чындыкка ишенүүгө чоң түрткү болот» — деген.

В. И. Ленин орус жомоктору боюнча кандай изилдөөлөрдү жазууга болоор эле деп жалпыласа, улуу Пушкин ар бир орус жомогун өзүнчө поэма деп айтат.

В. В. Радловдун мүнөздөмөсү боюнча кыргыздар байыркы замандан бери эле жамактатып айтканга, көркөм сөз өнөрүнө өтө маш, чебер экени маалим. Бул өзгөчө жомокчулардын тигил же бул окуяны угуучуларга жеткирүү ыктарынан ачык-айкын көрүнүп турат. Ар бир айтуучу өзүнүн жомогун элге жеткиликтүү берүү үчүн ар дайым көркөм тилдин байлыгын пайдаланып, куюлуштуруп,

ырааттуу баяндоого аракеттенген. Мына ушундай көркөм байлыкты сактап келген нечендеген чебер жомокчулар эл ичинде ар качан чоң урмат, сыйга ээ болуп келишкен. Алардын айткан жомокторун угуучулар жаттап үйрөнүп алышып, аны башкаларга таратышкан. Ошентип, жомоктор ооздон-оозго, укумдан-тукумга, муундан-муунга өтүп элдин сүйүктүү көркөм казнысына айланган.

Кыргыз эл жомокторун жыйноо жана изилдөө негизинен Улуу Октябрь Социалисттик революциясынан кийин гана жолго коюлуп, коомдук мааниси бар ишке айланды. Өкмөт менен партиянын улуттук маданиятка жасаган камкордугунун астында жалпы элдик мурастар менен катар жомоктор да совет бийлигинин алгачкы жылдарында эле кагаз бетине түшүрүлө баштаган.

1920-жылдары Түркстан илимий комиссиясынын (кийинчерээк Кыргызстан эл агартуу комиссиясынын) алдында өзүнчө бөлүмдөр уюштурулуп, Кыргызстандын түндүк, түштүк райондорунан бир канча эпостор, ырлар, миф, легендалар менен катар жомоктор да жазылып алынган.

Чындыгында да азыркы кезде жарыяланган жыйнактардын негизин түзгөн «Алтын куш», «Сокурбай», «Карасанатай менен Аксантай», «Сулайман бай», «Зар менен Мээр», «Алымкул түшчү», «Жээренче Чечен», «Акылдуу кыз» ж.б. ушул сыяктуу элге кеңири белгилүү болгон жомоктор ошол 1923—1928-жылдарда эле Каюм Мифтаков, Насирдин Ботоев, Өмүраалы Маанаев. Ыйманбек Шаманов, Жума Жамгирчинов сыяктуу жыйноочулар тарабынан жазылып алынган. Ошондой эле жомокту жыйноо, иретке келтирүү боюнча Л. Кошоева, Ж. Бейшекеев, Ы. Абдырахманов ж. б. да бир топ иш жүргүзгөн. Ы. Абдырахманов өмүрүнүн аягына чейин кыргыз жомокторун жыйноону токтоткон эмес. Мурун жыйналып алынган жомоктордун айрым варианттарын да эл арасынан жазып алып, Академиянын (ТАИнин)¹ фондусуна тапшырган. Алдар Көсөө, Асан Кайгы, Толубай сыяктуу жомоктордун окуясын толуктай турган кызыктуу материалдарды да топтогон.

Жомокту жыйноо иши ушул күнө чейин жүргүзүлүп келе жатат. Кыргыз Илимдер Академиясынын тил жана адабият институту тарабынан жыл сайын экспедициялар уюштурулуп, Кыргызстандын булуң-бурчунан жөө жомокторду жыйноо иши дале улантылууда. Азыркы мезгилде Кыргыз ССР илимдер Академиясынын тил жана адабият институтунун фондусунда ар кыл мезгилде жазылып алынган ар түрдүү мазмун, көлөмдөгү эл жомокторунун көп үлгүлөрү

сакталууда. Албетте, кылымдар бою айтылып келе жаткан кыргыз элинин жомоктору ушул жана бардыгы жыйналды деп айтууга болбойт. Эл арасында не бир сонун жомоктор да бар.

Жөө жомоктордун үлгүлөрү 30-жылдардан баштап газета, журналдардын беттеринде, кийинчерээк антологиялык жыйнактарда, кыргыз адабиятынын хрестоматияларында жарыяланып келди.

Жомоктор өзүнчө жыйнак болуп элүүнчү жылдардан бери чыга баштады. Эң биринчиси 1957-жылы жарык көрдү¹. Бул жыйнактын толукталган экинчи басылышы 1970-жылга таандык.

1975-жылы Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын тил жана адабият институтунун кол жазмалар фондусунда сакталып турган жомоктордун тандалган үлгүлөрүнүн негизинде жыйнак түзүлүп, китеп болуп чыкты².

Кол жазмалар фондусунда сакталып келе жаткан элдик оозеки поэтикалык чыгармаларды жанрдык өзгөчөлүктөрү боюнча иргеп алып, өзүнчө жыйнактар түзүп бастырып чыгаруу иши көп жылдардан бери колго алынып келүүдө. Окурмандарга мындай жыйнактардын бир нечеси тартуулангандыгы белгилүү.

Кыргыз эл жомоктору далай жолу басмадан чыгарылганына карабастан, жарык көрө электери али көп.

Колуңуздардагы жыйнак мурда жарыяланбаган, негизинен Кыргыз ССР илимдер Академиясынын тил жана адабият институтунун фондусундагы материалдардан түзүлдү.

Ошондой эле мурдагы жыйнактардан орун алган, «Түлкү, жолборс, аюу, карышкырдын аңгемеси», «Уйчу таз», «Миңбай менен Жүзбай», «Кемпирдин жети баласы», «Зар менен Мээр», «Чынарбай», «Жеке таз менен жети таз» сыяктуу жомоктор да киргизилди. Бул жомоктор кыргыз жана орус тилинде бир нече жолу жарык көрсө да, жыйнакты түзүүчү айрым жолдоштор Лира Кошоева менен Жалил Бейшекеевдердин өз учурунда жомокторду тартипке келтиргендигин эскеришкен эмес. Мына ушу жагы да эске алынып, аларды жыйнакка кошуу зарылчылыгы туулду.

Жыйнакка Муса Байгараев, Жолдошбай Илибаев, Бейшембай Рыскулбеков, Абдылда Арстакаев сыяктуу таланттуу жомокчулардын жана Каюм Мифтаков, Ыбрай Абдырахманов, Жанжигит Казакбаев, Зина Мамбетсеитова сыяктуу жыйноочулардын эл арасынан жазып алган жомоктору да кошулду.

Жыйнактагы жомокторду жайгаштырууда анын мазмундук, тематикалык өзгөчөлүктөрү эске алынып, негизинен, айбанаттар жөнүндө,

¹ ТАИ — Тил жана адабият институту.

¹ Кыргыз эл жомоктору Фрунзе, Кыргызмамбас, 1957.

² Кыргыз эл жомоктору, «Мектеп» басмасы, 1975.

кереметтүү жана турмуштук жомоктор деп үч топко бөлүнүп берилди.

Булардын ар бир тобу өзүнө таандык өзгөчөлүккө ээ, биринен-бири окуясы, сүрөттөө ыктары жагынан айырмаланат. Мисалы, ар түрдүү тема, мазмундагы айбанаттар жөнүндөгү жомоктордо кээде туз маанисинде, кээде кыйыр түрүндө көптөгөн таптык-социалдык идеялар, ой-пикирлер, таалим-тарбия берүүчү акыл, насаат айтылат. Ошондой эле айбанаттардын ар түркүн кыял, жоруктары, мүнөз, көнүмүштөрү кеңири баяндалат. Алсак, «Куу түлкү», «Түлкү, жолборс, аюу, карышкыр» деген жомокто түлкүнүн куулугу, алдамчылыгы, эки жүздүүлүгү ашкереленсе, «Ач карышкыр», «Арстан менен коён» деген жомоктордо арстан, жолборс, карышкырдын өзгөчө зордукчул ырайымсыздыгы, зөөкүрдүгү элестүү чагылтат.

Ал эми «Кыргыз менен үкү», «Аюу менен чиркей» сыяктуу жомоктордо жамандык менен жакшылыктын күрөшүндөгү айделетүүлүктүн күчтүүлүгү аркасында жеңип чыгуу идеясы ачык көрүнүп турат.

Мисалы, «Аюу менен чиркей» деген жомокто дөбөдөй болгон чоң аюу муштумдай болгон коенду кармап алып, эч бир жазыгы жок байкушту кулагынан чойгулап кыйнайт. Ошондо кымындай чиркей кичине, алсыз коенго боору ооруп жардам кылууга аракет кылат. Жайдын саратан күнүндө чиркей аюунун бети-башын соруп ызылдап жанына жай бербей алын кетирет. Аюу уйпаланып уктап албай, сенделип чиркейден араң кутулат. Бул жомок алсыз, зыянсыз жаныбарлардын зордукчул жырткыч айбанаттарга каршы жүргүзгөн күрөшүн гана баяндабастан, адилдик менен теңсиздиктин ортосундагы социалдык күрөштү каймана көрсөтүп турат.

Алачкы убакта айбанаттар жомогу адамдардын айбанаттар жөнүндөгү түшүнүгүн гана берсе, бара-бара тамсилдик мааниге өтүп кеткен. Түлкү мытайымдын, карышкыр ач көздүн, арстан баатырдыктын символу болгон. Бул жомоктор менен эзүүчүлөрдүн бети ачылган, молдо мышыктын образы аркылуу динчилдер шылдыңдалган.

Жыйнакта көлөмдүү орун берилген сыйкырдуу жомоктордун окуясы апыртмалуу, кереметтүү окуяларга бай келип, негизинен элдин алгачкы магиялык, тотемдик жана ар кандай түшүнүктөрүн өз ичине камтыйт. Мисалы, «Асыл таш», «Бала менен сыйкырчы», «Көк карчыга», «Отунчу падыша» ж.б. ушу сыяктуу жомоктордо алп каармандар, ар түрдүү сыйкырдуу күчтөр, кереметтүү буюмдар жана апыртмалуу окуялар баяндалат.

«Чынарбай» деген жомокто «уч, таяк» десе, сагаган жерге учуп

барат. «Тол, тасторкон» десе, тасторкондун ичи жайнай түшөт. «Тол, сабаа» десе, жуурат, айран ашып-ташыйт.

Байыркы адамдар жаратылыштын ар кандай закондорун билиш-легендиктен, аны өздөрүнө багытып алууга кудурети жетишпегендиктен, кандайдыр бир купуя (жашыруун) күч бар деп ишенишкен. Ошондой болсо да жаратылыштын сырдуу күчтөрүн жеңип алууну ойлошуп, ошол убакта фантазиялык мүнөздө болгон (азыр иш жүзүнө ашырылган) асманда учуу, көлдө чөкпөө өңдүү нерселер жөнүндө жомоктор чыгарышкан. Эл эрдигинин, калк даанышмандыгынын өлбөс-өчпөс элестери, эч качан маанисин жоготпогон көркөм типтери түбөлүккө сакталууда.

«Алтын шакек» деген жомокто оң каарман бир топ кыйынчылыктарды башынан өткөрүп, алтын шакектин касиети менен кандын оор тапшырмаларын аткарып, анын кызын алат. Ал «атамдын үстүндө үй, өрүшүндө жылкы, короосунда кой, катологон уй болсун» десе, бир заматта айтканы айтканындай болот.

Ал эми «Көк карчыга» деген жомокто бала үкөктүн оозун ачып: «Үкөгүм, сенин ичиңен төрт түлүк мал чууруп чыксын» десе, ошол замат төрт түлүк мал чууруп чыгат. Бул жана ушу сыяктуу жомоктордо кандайдыр бир сыйкырдуу буюмдун жардамы менен адамды тириятүү, каалаган жерине жетүү, заңгыраган сарайларды салдыруу сыяктуу эмгекчи элдин илгери үмүтү, учкул кыялы кеңири чагылдырылган.

Ошондой эле оң каармандардын жез кемпир, ажыдаар, дөөлөр, жин-перилер өңдүү фантастикалуу тескери образдар менен салгылашуусунда: ур токмок, алтын шакек, жайыл тасторкон, саба сыяктуу касиеттүү буюмдар менен катар карышкыр, жылан, мышык өңдүү кереметтүү жаныбарлар жардам берет. Элдин сүйүктүү каармандары ар түрдүү тоскоолдуктарды жеңип, максаттарына жетишет. Демек, бул сыяктуу жомоктордо күрөш, кармаш, композициялык конфликт оң каармандар менен терс каармандардын ортосунда, ак менен каранын ортосунда өнүгөт. Бул көркөм ыкма, форма элдик чыгармаларда туруктуу көркөм салтка айланган. Күрөш, кармаштын аягында оң каармандар — адилеттик, чындык жеңишке ээ болот, каалаган тилек, максатына жетет. Тескерисинче, терс каармандар — кара күчтөр, жалганчылык, митаамдык, амалкөйлүк, карасанатайлык жазаланат. Жомок көп убактарда оптимисттик ой, тилек, каалоо менен аякталат.

Кыргыз жомокторунун чоң тобун турмуштук жомоктор түзөт. Анда кереметтүү окуялар, каармандар кеңири орун албайт, турмушта боло турган гана окуялар көркөм сүрөттөлөт. Демек анын каарман-

дары турмуш шарданындагы кезиккен акылдуу аялдар, же жетим, же кедей бала, же дыйкан ж.б. болот. Алсак, «Үч бала», «Акылдуу кыз», «Эки бир тууган», «Акылман вазир» жана ушу сыяктуу жомоктордо хан менен дыйкандын, бай менен кедейдин ортосундагы социалдык карама-каршылыктар сүрөттөлүп, эзүүчү таптын өкүлдөрү ашкереленет.

Жыйнакта орун алган «Зар менен Мээр», «Акылман вазир», «Жаман» сыяктуу жомоктордо апыртуу, адам таң кала турган кереметтер кездешет, бирок негизги окуя кайдыгер боло турган турмуштук жагдайда өтөт. Мына ушу жагы эске алынып турмуштук жомоктор тобуна киргизилди.

А эми «Жоомарттыктын чеги жок», «Ырыс алды ынтымак», «Ынтымак ажалдан сактады», «Жоомарт бала» аттуу жомоктордо ач көздүк, сараңдык сыяктуу адамдардын тескери сапаттары сындалып, адал эмгек, кең пейилдүүлүк даңазаланса, «Медет хан», «Карачач», «Акылдуу кыз» деген жомоктордо акылмандык, тапкычтык, айлакерлик өңдүү оң сапаттар баяндалат.

Ошондой эле жыйнактан бий менен байдын, кожо менен молдолордун алдамчылыгын, ачкөздүгүн, акыйкатсыздыгын ашкерелеген социалдык мотивдеги «Алдар көсөөнүн жин-шайтанга жолукканы», «Сараң бай», «Алдар көсөөнүн аңгемеси» деген жомокторду кездештире аласыздар.

Элдик жомоктор көп варианттуу. Ошондуктан колунуздардагы жыйнактан элдик идеядагы жана ага айкалышкан көркөм формага ээ болгон гана жомоктор орун алды.

Ошондой эле, жыйнакка «Үч кыз», «Жезкемпир» жана акылдуу, айлакер кыздар жөнүндөгү «Медетхан», «Карачач» сыяктуу жомоктордун башкы мазмундук өзөгү бирдей болгону менен окуялардын өнүгүшүндө, конфликтинин чечилишинде, каарманды сыпаттоодо, көркөм сөз каражаттарын пайдаланууда бир топ айырмачылыктары болгондуктан дурус делинген варианттары киргизилди.

Жомоктор билим деңгээли ар түрдүү адамдардан жазылып алынгандыктан, сюжет курулушу, образдардын ачылышы, көркөм сөздү орду менен пайдаланышы жагынан бир кылка эмес. Жыйнактын жалпы массага арналарын эске алып, жомоктордун айрымдары көлөмүнө, көркөмдүк деңгээлине жараша кыскартылды, сөз чаташтары такталды, айрым диалектик, архаикалык сөздөргө түшүндүрмө берилди.

А. Токомбаева

АЮУ МЕНЕН ЧИРКЕЙ

А өбөдөй болгон чоң аюу муштумдай болгон коенду кармап алып, эч бир жазыгы жок байкушту кулагынан чойгулап кыйнайт. Өлүмгө жеткирбесе да эсин оодарганга чейин алпарат.

Ошондо коен капаланып:

— Кулак жазылар, көздүн жашы кургар, бирок ушунча кордук көрө турган эмне жазыгым бар! Аюу токойдогу аңдардын чоңу, күчтүүсү, карышкыр менен түлкү араларынан кыл өтпөгөн ысык достор. Эми мен кимге корголойм?— деп арман кылат.

Ошол убакта калың камыштын ичинен:

— Мага корголо!— деген бир абдан ичке үн чың эте түштү. Коен көзүнүн кыйыгы менен караса, үн чыгарган чиркей экен.

— Сен мени коргой аласыңбы? Аюу аңдардын чоңу, күчтүүсү, сен болсо чиркейсиң. Сенин колундан эмне келет?

— О, жолуң болгур! Мен аны уктатпай, тынчын кетирүүгө жараймын. Ошону билбейсиңби?

...Жайдын ысыгында токойдо чабыттап жүргөн аюу жанын коерго жер таппады. Тынчы кетип, бүдүркөндүн жалбырагынын үстүнө дем алайын деп жатса, кулагынын түбүнөн ызың-н-н, ызың-н-ң деген дабыш чыгат. Аюу чиркейдin табышын угуп, тааныйт. Чиркей аюунун мурдуна келип конуп, каңылжарына кирип кетет. Аюу чыдабай күчүнүн бардыгынча таманы менен мурдун ургулап, жерге ооналактап эси оойт. Дыңылдаган чиркейдin үнү кулагынан кетпейт. Аюу аңдан жүрөксүп коркуп, «эми кай жериме конор экен» деп уктамыш болуп, озголбой тыншап калат. Аюунун бут жагында ызылдап жүрүп, бир кезде чиркей ың-жын дабышы жок болуп кетет.

«Чиркей учуп кетти го» деп ойлоп турганда, ал аюунун кулагынын түбүнө эптеп коно калып, «тыз» эттире чагып алат. Аюу көзүнөн от чагылып кокуйлап ордунан ыргып турат. Оң таманы менен кулагын кагып: «Жеди эле, жеди! Бу кандай жаны бек неме эле» деп өңкөлөндөп качып жөнөдү.

Чиркей токойду кыдырып, бутак, бадалдарды койбой тинтип, дыңылдап аюунун артынан түштү. «Зың-н-н — ызың-н-ң» деген чиркейдin үнү аюунун алапайын таптырбайт.

Жүгүрүп отуруп бир жерге келгенде алы кеткен аюу эс алгысы келип, башын бадалга сүйөп уктап кетсе түш көрөт. Түшүндө токойдун ичинен аарынын уюгун таап алат. Аарынын уюгундагы балга бутун сала берерде «зың-н-н — зың-н-н» деген үндү дагы угат. Баягы чиркей аюуну дагы кууп жөнөйт. Көзү умачтай ачылып, кайран неме зымырылат.

Аюу жан талашып качып баратса да чиркей тынчтык бербеди. Ызылдап, ызылдап келип кайрадан жымжырт боло калат. Аюу шектенгендей тыншап туруп, жаңгак жыгачынын түбүнө жашырынат. Бир аздан соң кыйналган шордуу көзүн жуумп үргүлөп кетет. Бирок чиркей мурдагыдай эле ызылдап аюунун жанын жай алдырбай так атып, күн чыкты. Уйпаланып, түктүйүп уктабай сенделип келе

жатса, чиркейдin ызылдаган үнү аюунун кулагына дагы угулду. Ал селт эте түштү.

Алыстан байкап турган коён чиркейге:

— Жарайсың, кайраным!— деп көзүнөн жашы чыкканча күлүп, ыраазы болот.

Чиркей болсо аюуга:

— Коёндуң күйөөрү жок деп ойлогонсуң го. Эми, баатыр акеси, буга кордук көрсөткөнүңдү койгун. Мунунду койбосоң, айланды гана кетирем да, тытынып жүрүп өлөсүң!— деп коркутуп «ызылдап» учуп кеткен экен.

КУУ ТҮЛКҮ

Ж олборс бир түлкүнү кармап алат. Түлкү куйругун буландагы, тумшугун жогору көтөрүп: — Мени жай албайсың! Мен мына бул калың токойдун кожоюну болуу үчүн келгенмин,— дейт.

Жолборс ары карап, бери карап анын сөзүнө ишенбейт.

Анда түлкү:

— Жокө, ишенбесең мени менен бирге токойго баргын. Андагы бардык айбанаттардын менден кандай корко тургандыктарын өз көзүң менен көргүн!— дейт.

— Көрсө көрөйүн,— деп жолборс түлкүнү ээрчип жөнөйт.

Түлкү анын алдына түшүп алып, абайлап жүрүп отурат. Жолборсту көргөндөрдүн жүрөктөрү түшүп, туш-тушка качып, жым-жым жок болушат. Канаттуу куштар уяларынан уча качышат. Түлкү жолборско:

— Жокө, менден коркпой турган эч ким жок экендигине эми көзүң жеткендир — дейт.

Анда жолборс:

— Чындыгында сен абдан барктуу экенсиң. Айбанаттардын баары сыйлап, абдан коркушат тура. Сени менен эргешип, жамандык кылуу болбойт,— деп түлкүдөн коркуп, коё берет.

Ошентип куу түлкү куулугунан өлүмдөн кутулган экен.

ЭКИ УЛАК

А к улак менен кара улак ары жүгүрүп, бери жүгүрүп жан-жагын карап секирет. Бир жагында калың бадал, бир жагында калың тикен, эч кандай кой-эчки көрүнбөйт.

— Сен — ак улаксың, тил укпаган акмаксың! Мени ары-бери сүйрөп жүрүп акыры адаштырдың, жаның барында койду таап бергин,— деп ак улакка кара улак айтат.

Кара улак бир күн мурун туулган. Денеси чымыр, мандайында жупжумуру эки мүйүзү бар. Ак улакты боорум экен деп, жан тартчу эмес. Кичине эле кылт этсе: «Ак улаксын, акылы жок акмак-сың»,— деп шылдыңдап, ачууланса мүйүз матап, бөйрөккө сүзүп жиберчү. Кара улак өзү жалакор, ак улак жакын келсе эле: «Мына жердин чөбүн жеп койду, ба-а — ба-а!» деп бакылдачу. Эми адашкандан кийин айласыз «ак улак» деп гана турат. «Ай, ак улак, акмак! Жаның барда түш деймин, бас деймин» деп, кара улак секирди.

Ак улак ары ойлонуп, бери ойлонуп, зирек неменин жүргөн-турган жерлери эсине түшүп, беркиге кайрылды:

— Узап кеткен койду кантип табабыз, тоону ашып жайлоого барып калган чыгар. Жайлоого жол таап баруу эң кыйын болсо да, жол издеп көрөйүн. Сага айтайын дегеним, эчки менен эрегишпегин, менин айтканымды иштегин. Муну орундатпасаң адашып өлөбүз. Ак улактын «Өлөбүз» деген сөзүн кара улак укканда үрөйү учуп коркуп кетет.

Кара улак канча тентек болгону менен, ак улактын тилин алууга убада берет. Ак улак жол баштап алдыга түшөт, калың чөптү жапырып, алдынан аң, таш жолукса секирип өтүп, жүрүп отурат.

Ошентип ак улак, кара улак экөө тоонун этегине келип жетет. Эки жагын караса көрүнгөн эч нерсе жок, жымжырт.

Капысынан алдыларынан бир түлкү чыга калат.

— Өзүң аппак, сулуу улак экенсиң, агаң дагы келишкен неме тура! Чарчап калган чыгарсыңар, биздин үйгө барып даам татып кеткиле. Менин дагы силердей эки балам бар, бирге ойноп, кумарыңарды жазып эс аларсыңар,— деп, түлкү ичинен «ак улак кичинекей экен, капысынан эбин таап жеп алайын» деп ниети бузулат.

Айта турганын мурунтадан ойлоп койгон ак улак:

— Түкө, тетиги дөбөнүн башында, кара таштын астында бизди карышкыр күтүп турат. Ал кара улак экөөбүздү конокко чакырган. Сизди ээрчип кеткенибизди көрсө, ачуусу келет го, кашакеңдин каары катуу эмеспи. Эми өзүңүз деле биз менен кошо жүрүңүз.

— Анда эмесе жарайт, силер кете бергиле, мен артыңардан барармын,— деп түлкү куулук кылып калып калат.

Эки улак кетип бара жатканда алдынан көк жал карышкыр каршы чыгып, оозун араандай ачып, эки улакка тап берет. Карышкырды көргөн түлкү сайга кире качат. Карышкыр дароо жара тартпай сөзгө келет:

— Кардым ачып куркулдап калдым эле, мындай жакшы болорбу, мен силерди жеймин,— дейт. Анда Ак улак дагы чыңылдайт:

— Кашаке, тетиги дөбөнүн башында, кара таштын астында бизди арыстан күтүүдө. Ал тоодогу жортуп жүргөн кайберендерге, учкан куш, айбанаттарга падыша болуп кечөө күнү келиптир. Эртең мененки тамагына эки музоону, түшкү тамагына эки улакты, кечки-сине эки козу жейт экен. Сиздин бул кылыгыңызды байкаса, буркан-шаркан болуп ачууланып өзүңүз жаздым болбонуз, мейли жей бериниз! Ангыча болбой:

— Ме-ке-кээ, карышкыр, арстанды карагын! Бака-ка! Чакырып жатат,— деп кара улак тикчилидеп бакырып жиберди.

Карышкыр шаштысы кетип:

— Бакбай балаандан, жакпай жалаандан — деп качып жөнөйт.

Эки улак жүгүргөн боюнча бир тоонун башына чыгышат. Эки жакты карашса, тоону бөксөлөп бир короо кой жайылып жатат. Койдун артында астында аты бар, кашында ити бар койчу келе жатат. Койду көргөндө кубанганынан эки улак «мака-қа» деп маарап кое беришет.

Чолпон ата жол баштап, мурун келген ак улакты жерден көтөрүп ала коет да:

— Мен силерди ой-кыр койбой издеп таба албай койдум эле. Өзүңөрдүн таап келгениңерди карачы, жарайсың, ак улагым, аппагым: «Ак улак акмак» деп мазактагандардын өздөрү акмак — деди да ак улакты кучактап бооруна кысты.

КҮКҮК МЕНЕН ЗЕЙНЕП

И

лгери-илгери бир куш жыгачтын башына уя салып, эки балапан чыгарат. Ал балапандарынын биринин аты Күкүк, экинчисинин аты Зейнеп экен. Балапандар бат эле чоңоюп, уядан учууга жакындап калат. Учуп кетүү алдында Күкүк менен Зейнеп даярлык көрүп, алмак-салмак канаттарын күүлөп, машыга баштайт.

Бир күнү Зейнеп канаттарын күүлөп бүтүп, ордуна келип жаткан сон, Күкүк уянын кырына чыгып талпына баштайт. Ошентип жатып Күкүк кулап кетет да анкилдек атып отуруп жердин түбүндөгү жаракага кирип кеткен экен.

Уяда калган Зейнеп бир тууганына кантип жардам берерин билбей чыйпын чыгып чыркырап кала берди. Күкүк ошол бойдон дайынсыз жоголду.

Бир оокумда Зейнеп менен Күкүктүн ата-энеси келип, Күкүктүн жардан кулап кеткенин угуп, артынан издеп жөнөшөт. Ошол бойдон алар да жаракага түшүп жым болду.

Бир нече күн уяда жалгыз «Күкүк» деп сайрап отуруп, акыры Зейнеп да учуп кетет. Ошол күндөн ушул күнгө чейин Зейнеп бир тууганын чакырып «Күкүк» деген боюнча жүрөт экен. Ал эми Күкүк болсо, жер алдында жашап, жер үстүндө калган бир тууганы Зейнепти сагынганынан «Зейнеп» дей берет экен. Алар бирин бири издеп, үн алышып сайрап, жолугарына жакын калганда таң атып кетет экен да, жер алдындагысы «эртен издейинчи» деп катандай түшөт. Ал эми жер үстүндөгүсү болсо, «кеч кирип, таң атсынчы» дейт экен да экөө тең табышалбай жүрөт имни.

ЖЫЛАН МЕНЕН КИШИНИН АРБАШЫ

Илгери-илгери бир дыйкан болгон экен. Эгинин отоп жүрсө, жакын эле жерден ышкырган дабыш чыгат. «Эмне болду экен?»— деп карай калса, бет маңдайында эки-үч кадам аралыкта эгинден да бийигирээк болгон жылан куйругу менен тикесинен турат. Дыйкан апкаарып жыланды тиктеген боюнча туруп калат. Баягы жылан да кишиден көзүн албай, тостоё тигилет. Дыйкан да көзүн ирмемей көпкө чейин карап тура берет.

Бир топтон кийин дыйкан жылан менен арбашып калганын билип, бир аз эсин жыйып, мындай учурда эмне кылуу керек экенин элден уккандары боюнча жасоого аракет кылат. Жылан менен арбашып турганда ал кыймылдап, же бурулуп кетпей, жыландын атын табууга аракет кылып, ар кандай ысымдарды айта баштайт: «Мар», «Могой», «Мокочо», «Кайыш», «Айнек», «Айнек көз», «Уу», «Заар», «Чаар»!

Бирок жылан эч кыймылдабай тикесинен катып турат. Дыйкан жыландын аты ушул болуп калбасын деп болжогон сөздөрүн жобурап улантат. Бирок таба албайт. Жылан анда-санда ышкырып коюп, тилин соймоңдотуп, дыйкандан көзүн албай кыймылсыз. Булардын арбашуусу созула берип, бир топ убакыт өтөт.

Түш ченде дыйкандын кызы атасына тамак алып келет. Келсе, атасы жылан менен тиктешип турат. Атасы күндүн ысыгына какталып тура берип, бүткөн боюнан шорголоп тер кетип, деми кыстыгып, ичи көп бара жаткан экен. Жыланды караса анын да ичи көп, шайы кетип, көзү тостоюп чанагынан чыгарына аз калыптыр. Кыз жүрөгү түшүп бир кадам жасай албай каккан казыктай туруп калат.

Кызынын келгенин билген дыйкан: «Топчумду чеч!»— деп айтууга гана араң кудурети келет. Эмнегедир ошол замат баягы жыландын ичи тарс эте жарылып, сулап жатып калат. Көрсө, жыландын аты «Топчу» экен. Жыландын аты табылган соң, ичи жарылып кетиптир.

Жылан менен арбашкан адам, жыландын атын таба албаса ичи көп, жарылып өлөт экен.

Ошентип дыйкан жыланды жеңип бала-бакырасы менен аман-есен оокатын кылып жатып калган экен.

КУЙРУГУН ЖАЗАЛАГАН ТҮЛКҮ

Түлкү талаада жойлоп жүрсө, ит ээрчиткен аңчылар көрүп калат. Алар тайгандарын агытып, түлкүгө кое беришет. Түлкү буту-бутуна тийбей качып отуруп тайгандан кутулбасын билгенден кийин жакын арадагы ийинге кире качат. Ошентип, тайгандар оозунан жулдурган бөрүдөй болуп, аңкайып сыртта туруп калышат.

Ийиндин түп жагына жетип, бир аз эс алган соң түлкү:

— Көзүм, көзүм, сен эмнени көрдүң,— деп көзүнөн сурайт.

Анда көзү:

— Мен болгон окуянын баардыгын көрүп турдум. Тайгандар жакындап келе жатканын, ушул жерде ийин бар экенин көрдүм,— дейт.

Түлкү:

— Кулагым, кулагым сен эмнени уктуң?— деп сурайт.

Анда кулагы:

— Аңчылардын кууп келе жатканын, иттердин арылдаган үнүн угуп, сага алардын жер жарган дабышын билгиздим,— деп жооп берет.

Андан кийин түлкү:

— Мурдум, мурдум, сен эмне кылдың?— деп сураса, анда мурду:

— Мен коңурсуган жаман жыттуу иттердин жакындап калганын сезип, сага билгиздим, — деп жооп берет.

Түлкү:

— Буттарым, буттарым, силер эмне кылдыңар?— деп сураса, буттары:

— Биз күчүбүздүн келишинче тез чуркап, иттерге жеткирбей, сени ушул ийинге алып келдик,— дешип жапырт жооп беришет.

Алардын жоопторуна маашырланган түлкү:

— Куйругум, куйругум булар мага мннтип жардам берди, сен эмне кылдың?— деп сураса, куйругу:

— Мен тайгандар келе жатканда коркконумдан эч айланды табалбай сенин эки арткы бутуна жашынып калдым — дейт.

Ошондо түлкү ачуусу келип:

— Сен менин буттарыма желтөө кылып, тез чуркатпай кармап жаткан турбайсыңбы. Иттер кармап алсын деген арам ойдо экенсиң го! Мен сени иттерге салып берейин, акеңди гана таанытайын,— деп ачууланып куйругун ийиндин сыртына булактатып, боортоктоп жатып калды. Ийиндин оозунда андып турган иттер сүйүнгөн бойдон түлкүнү куйруктан тиштеп чыгарып, талап киришти.

Ошентип, куйругун жазалайм деген кем акыл түлкү өзү кырсыкка учурап өлүптүр.

АЛДАНГАН КАРЫШКЫР

Илгери-илгери капчыгайлардагы коргул таштардын арасына бир түлкү ийин жасап алып, анда көп жылы жашап, таг ийинге эч ким каттабаптыр.

Бир күнү күн аябай суук болуп, түлкү ийинден чыгып, тамак издеп жойлоп жөнөйт. Ал кетээри менен ачка, кынжыйган, бир карышкыр түлкүнүн келишин күтүп, ийинге жатып алат.

Түлкү жолу болуп курсакты кампайта тойгузуп, кечке жуук ийинге келди. Караса, карышкырдын изи, дароо ойлоно калды.

«Эгер карышкыр болсо, мени соо койбойт, амал табайын» деди.

Ийиндин оозунан алынын бардыгынча:

— Ийним, ийним! Барсыбы, мен келдим, — деп обон сала кыйкырды. Карышкыр болсо, «чоң жырткыч айбан келген экен» деп бизге этпей дымып калат.

Түлкү дагы чыңкылдады:

— Ийним, ийним! Сен соо эмессин го, келгенимде жооп берүүчү элен, ал кайратың кайда кеткен!

Карышкыр түлкү экенин билгенден кийин:

— А-у, а-уу! — деп обон сала күркүрөп жооп берет. Түлкү болсо, карышкырдын бар экенин билип:

— Ошентип бая эле айтпайсыңбы, мен карга оонап, тазаланып келейин! — деп шылтоолоп туруп, жылт коёт. Ач көз амак карышкыр эми тоём деп тилин саяндатып, түлкүнүн келишин күтүп жата берет.

Аң уулап жолу болбой келаткан мергенчилер ийинди көрүп, капкан салып койсо, карышкыр түшүп калат. Ошентип түлкү амал менен бир ажалдан калат да, карышкыр алданып өлгөн экен.

ТҮЛКҮ МЕНЕН КАРЫШКЫР

Б

ир күнү түлкү куйругун булактатып, тилин саяндатып, ээн жерге келе жатып, жалгыз аяк жолдун таманында жаткан койдун куйругун көргөндө кубанып кетти. Аны тегерене карап, салып койгон капканды көрдү да, шилекейин чууртуп, эмне кыларын билбей туруп калды. Ангыча желип-жортуп карышкыр келди. Түлкү жагалданып:

— Каке, келиңиз, келиңиз, куйруктан көп жеп коюп май кекирип турам. Алдагыны сизге сактап койдум, — деди.

«Астында капкан болбосун?» деп шектенген карышкыр анчалык көңүлсүнбөй мыкчыя тигилди.

— Кээде ушинтип кекирейип каласыз... жебесеңиз өзүм үйгө алып кетейин, — деп түлкү баягы май куйрукка тап бергенде, карышкыр түлкүдөн мурда озуруп сугунак болду эле, тумшугу капканга чабылып калды. Куйрук четке ыргыды. Түлкү аны илип алды да:

— Жат, бөрү аке, жабышып, Капкан менен кабышып!
Эртең эрте ушерден,
Эси менен табышып, — деп шаттанып ырдап, желе-жорто жүрүп кетти.

ТҮЛКҮ, ЖОЛБОРС, АЮУ, КАРЫШКЫР

Ж

олборс, карышкыр, түлкү, аюу — төртөө жолдош болду. Тапканын ортого салып, оокат кылмакка убада кылышты. Анан келе жатышып алар төөгө бектишти. Төөнү да «бизге жолдош бол» деп төртөө кошуп алды. Узак жол жүрүшүп, курсактары ачты. Түлкү буларга масылат кылды:

— Ии, бул төө ынанса, баасын он койго чегерелик. Жазында ар бирибиз экиден кой десек, бул турган төртөөбүз сегиз кой беребиз. Эки кой өзүнө эсеп болсун, ушуну менен баасы тынат, — деди. Бул сөздү түлкү баштап, төөнү карызга соймокко, ага бурулушту:

— Төртөөбүздөн сегиз кой ал, экөө өзүнө эсеп. Эби келсе сени коёлу, жазында койдун алып магдырап жатып каласын. Койду бооз, кысыр дейбиз, колго тийгенин беребиз! Койлор бооз чыгып калса, төлү менен он алты болот. Козулары сенин пайдан, мындай пайда эч жерден чыкпайт, — деп түлкү деле шек билгизбей жубатты. Төө ойлонуп: «Бул көп олжо экен, булардын коюн алыш керек», — деп өзүн он койго баалап, тартайып чөгүп, мойнун сунуп, көзүн сүзүп жатып берди.

«Кылыйган кыраан түлкү, жүргөн жери күлкү, бул төө — түлкү акемдин мүлкү» деп, этин бешке бөлүп: бир бөлүгүн жолборско, бир бөлүгүн аюуга, бир бөлүгүн карышкырга ыйгарып, бир бөлүгүн өзүнө чыгарып алды. «Төө куру калабы» деп бир бөлүгүн түлкү төөгө бөлүдү да, өзүнө тийиштүү этке кошуп койдү. Бөлүктөн ашып калган төөнүн бөйрөгүн Түкөң тымызын култ эттирип алды. Карышкырга бирөөн алыңыз деп ишарат кылып турганда, аюу саксайып «жүрөгү жок го» деп «ы-ыңк» этти.

Дардайып тура калган Жокен:

— Төөнүн бөйрөгү кана? — деди. Түлкү «Бөрү жеп койдун окшойт» дегенсип кыйгышы менен ишарат кылды.

Каары келген жолборс бөрүнү бир чаап өлтүрүп таштады. Аюу, жолборс эттерин бөлөк жыйып коюп, тамашага кетти. Алар келгенче түлкү акең карап турабы, төөнүн этин бүт бойдон бир үңкүргө түлкү акең карап аюу менен жолборс келди да: — Эт кана? — бекитти. Бир убакта аюу менен жолборс келди да: — Эт кана? — дешти. Буга түлкү: — «Эмитен жаңжал кылып жүргөн немелер мага кийин кой береби?» — деп төө айнып туруп кетип калды, — деди. Аюу менен жолборс буга ынанып калышты. Түлкү аларды алагды кылып ээрчитип, бир заңгелге алып барды да жолборско кайрылды:

— Атаң ыраматылык ушул капчыгайдын тигил өйүзүнөн бул өйүзүнө секирип чыгып кетүүчү эле кайраның! Сен өтө албайсың го, коркок көрүнөсүң! Жолборс «бул эмнең» дегендей аны кекээрдүү тиктеп, дардайып жөнөдү. Мактангысы келди окшойт, жүгүрүп келип баягы заңгелдин башына ыгдырылып тура калды. Түкөң жалынга май тамызгандай кылды:

— Чамынганы, басканы, сын-сыпаты атасы ыраматылыкка окшош. Аттиң ай, азыраак коркогу болбосо, атасынын эле өзүн тарткан экен!.. Атаң ашкан эр эле, качыргандан кайткан эмес, кармаганын

К

ыштын күнү кызыл кыргоол жээктеги бадалдан койкоюп чыгып, чаңкаганын жазыш үчүн астындагы чоң сууга кирди. Каптаган көк музду кыдырып жүрүп, күбүрдү араң таап, муздак суудан иче баштады. Ошондо булайган куйругу музга чып жабышып, чыкпай калган экен.

— Ой-ей, көк муз! Дүйнөдө сенден күчтүү эч ким жок бейм... Заматтын ортосунда куйругумду куп кармапсың,— деди кыргоол.

— Жок, кыргоол,— деди көк муз,— менден жамгыр күчтүү. Ал жааганда тымтыракайым чыгып бат эле эрип кетем.

Кийин жамгыр айтты:

— Мен кайдан күчтүү болоюн! Менден жер күчтүү, канчалык шатырата жаасам да, бүт бойдон соруп алат.

Анда жер күнүгөрүнүп тилге келди:

— Менден токой күчтүү. Ал үстүмдү каптап, жалбырактуу бутактары туш-тушка жайылып, болгон күчүмдү бүт тартып кетет.

— Жо-жок, менде да күч жок,— деди токой. Баарынан өрт күчтүү. Ал каптаса, соройгон гана сөнгөгүм калат.

Муну угуп турган өрт күнүк этти:

— Менден шамал күчтүү. Андан аябай корком. Шамал катуу соккондо, чаңым асманга чыгып, кайда качарымды билбей калам!

— Ырас эле менде күч көп,— деди шамал.— Жыгачты түбү менен жулам, үйдү кулатам, отту чачам... Бирок ошондой болсо да, жерге жаңы чыккан көк чөпкөч эч алым жетпеди. Канчалык каарданып соксом да, ал былк этип койбойт. Ошондуктан көк чөп күчтүү го.

Анда көк чөп сөзгө келген экен:

— Менде эч кандай деле күч жок. Калың кой каптаганда чымчылап, мүлжүр жеп, туягы менен тепсең, таза айламды кетирет. Жо-жок, баарынан да кой күчтүү.

Анда кой байкуш минтип маараган экен:

— Ма-а! менде балээнин күчүбү? Көк карышкыр жолукса, куйругумду бир апчып сугунуп, кекиртегимди чарт жулуп, анан баса калып жей баштабайбы! Дүйнөдө карышкырдан өтөр эч балбан жок!

— Силер эч нерсени билбейт турбайсыңарбы!— деп улуду анда көк карышкыр.— Баарынан киши күчтүү! Ал кыргоолду кылтактайт, музду бузат, жаанды болсо эч тоотпойт, жерди тыткалап айдайт, токойду тыптыптыл кыркайт, өрттү, шамалды өз пайдасына жумшайт, чөптү чаап алат, койду союп жейт, мендей карышкыр эмес, илбирс, жолборстун жанын чыгарып жок кылат. Мына ошондуктан дүйнөдө баарынан киши күчтүү!..

куткарган эмес. Бет алган жагынан эзели кайра тартпай түйүлгөн боюнча секирип кетээр эле, жүрөгүн тайкы дебейин, бирок жаштыгын да!— Ошондо Жокен далдандап түйүлүп калган тура.

Анан куркүрөгөн бойдон таштан ташка тийип, бели сынган жолборс өлдү. «Жокемдин сөөгүн таза жерге коем» деп, түлкү кийин этин жемекке зыңытай жашырат. Жанында жалгыз гана аюу калды. Түлкү мындан башкасын амал менен өлтүрүп бүтүрдү.

«Эми аюу акеме кезек келди го, мунун да эсебин табайын» деп ойлонду. Жаткан жеринде катып койгон эттен кыйыбын таап, түлкү акен аюуга көрсөтпөй, аста-секин жей берди. Аны аюу билбейт, ачка кесээрлип алсыроодо.

Аюу уктап албай жатса, түлкү кыртылдатып бир нерсе жегендей болот. Анда аюу түлкүгө мундуу кайрылат:

— Ээ, түлкү дос, сен эмне жеп жатасың?

— Ээ, аюу балбан, чыдай албай, ачкалыктын азабынан өз ичимди жарып, чучугумду жеп жатам. Ачкалык азап тура.

— Андай болсо мен да өз чучугумду чубап жесем болобу?

— Болбой эмне, сен деле мендей жан турбайсыңбы, чучугумду чубап жей бер. Эртең эле айгып калат.— Аюу чымырканып бир тиштеп тартты, өзүнүн ичи ооруганына чыдай албай жаны чыга жаздады.

— Ээ, түлкү дос, өзүмдү-өзүм тиштегенден этим ооруп чыдай албадым, сен кандай амал менен жеп жатасың?

— Сен анын эбин таба албайсың, мен оорутпай кең оюп, чучугумду чубап чыгарып берейин.

Аюу тартайып чалкасынан жатты. Түлкү тумшугун салып, аюунун ичинен чучугун сууруп алды. Ичи жарылып онтоп, жаны көзүнө көрүнгөн неме өлүп калды.

Аюунун, жолоорстун, бөрүнүн, төөнүн этин түлкү акен жалгыз басып калды. Четинен жеп, ою менен уктап, эриккенде этке кирип, суусаганда суу ичип, жыргалда жүрдү. Калыңдыгы карыш казы алды.

Аяр түлкү, алы эчтемеге жетпейт. Эси чыгып чочуп жүргөн, токтоно албай качып жүргөн жырткычтын баарын жолго салып, жылас кылды. «Эми бүргөнүн азабынан кутулайын» деп, бир кийизди тиштеп алып сууга барды. Аста-секин куйругун сууга салды. Бүргө куйругунан качып жонуна келди. Жонун сууга салды эле, жонунан үркүп мойнуна барды. Түлкү мойнун сууга салды. Бүргөлөр үркүп оозуна тиштеген кийизге жабышты. Түлкү кийизди сууга таштап: «Бүргө неге кутурдуң, эми сенден кутулдум»— деп чычайып жолго түшкөн экен.

АРСТАН МЕНЕН КОЕН

К алың токойдун четиндеги карагандуу жерде бир коен жашап, коркоктугунан казып алган ийиннен алыс чыкчу эмес. Бир күнү: «Коркуп ийинде жата берип, кантип күн көрөм?.. Атасынын көрү, баатыр болоюн»,— деп ойлоду да, ошол замат ийинден чыкты. Эки жагын каранып тиштерин арсайтып, жүндөрүн үрпөйтүп, так алдында турган арстанды көрө койду да жыгачтай катып калды.

Арстан коендун жанына келип:

— Багыраң көзүм, колго түштүң-ээ! Эми сени жейин,— деп тиштерин кычыратты.

Коён эсин жыйып, кантип кутулуштун аргасын издеди. Акыры арстанга:

— Жесе мейлиң, бирок айта турган сырым бар,— деди.

— Анда тезирээк айт.

— Сен өтө күчтүүсүң, мунуна толук ишенем, бирок тетигиндеги кудукта сенден да чоң арстан бар. Ал бая күнү сени жейм деп ачууланып жатканын уккам. Оболу ошого бир беттешип көр, күчүңдү көзүм көрүп калсын, мени анан жебейсиңби... Эч кайда качпайм, сырттаным!

Арстан чындап ачууланып:

— Кана?.. Кайсы жерде? Ээрчитип баргын!— деп буйрук кылды.

Коён арстанды терең кудукка ээрчитип барып:

— Ушул кудукта... Өзүң карап көр,— деди.

Арстан кудукту карап, өзүнүн сөлөкөтүн көрдү да:

— Мен ушундан кайтып кем калайын? Күч сынашат, ээ! Кана кармашып көрөлү!— деп кудукка куюндап кирди. Сууга барып «шалп» эткенде гана өлөрүн билди.

Ошентип коён амал менен арстанды өлтүрүп, «анык макоо тура» деп секирип жолго түштү.

АЧ КАРЫШКЫР

Ч он суунун боюн жеке ээлеп, ошол жерде оюна келгенин кылган, жолукканды тытып, моокусу канган көк жал болуптур. Ошол суунун боюн эзлегенине элүү жыл болот. Бирок топук кылып тойбой, акыры «ач карышкыр» деген атка конуптур.

Күндөрдүн биринде жортуп келатып, Карышкыр канаты сынган Карчыгага кезикти. Кубанычы койнуна батпай:

— Ой, мен сени жеймин!— деди.

— Эмне үчүн, Каке?

— Курсагым ачка, таппадым сенден башка,— деди Карышкыр тилин салаңдатып, шилекейин агызып.

— Андай кылба. Каке, мени жегениң менен карыныңа как, жумуруна жук болбойм. Карап көрсөң, аркайган гана сөөгүм турат. Мындан ары барсаң, тээтиги дөбөдө узундугу бир кулач чучук жатат. Ошону жесен оюнча тойбойсуңбу?— деди Карчыга.

— Эмесе макул,— деди да, Карышкыр желген бойдон дөбөгө чыгып барды. Айтканындай эле бир кулач чучук жаткан экен. Аны көрө сала:

— Ой, Узун Чучук, араң жеттим чуркап-учуп, мен сени жеймин,— деди.

— Эмне үчүн жейсиң?

— Курсагым ачка, буюрбаптыр сенден башка,— деп Карышкыр тилин салаңдатып шилекейин агызды.

— Жоок, Каке, мени жегениң менен тишине тыгын да болбойм. Андан көрө тетиги кырды ашсаң, ак улак жүрөт. Ошону жесен капшытын чыкпайбы!

Муну укканда карышкыр ичинен кымындай түшүп, желип-жортуп кырды ашып, улакка кандай жеткенин өзү да билбей калды:

— Ой Улак, мен сени жеймин.

— Эмне үчүн?

— Курсагым ачка, буюрбады сенден башка!

— Жоок, Каке, мени жебел.. Көрчү кандай арыкмын, этим көк жашык, каным бир кашык. Мени жегениң менен тойбойсуң. Мына бул тоонун ары жагында Чоң Кара Эчки бар! Ал семиз, ошону жесең жыргабайсыңбы,— деди улак чепилдеп.

Ач Карышкыр макул болуп, куйругун көтөрүп алып, даң салган бойдон тоону ашып, Чоң Кара Эчкиге барды:

— Ой, Эчки, мен сени жеймин!

— Эмне үчүн?

— Курсагым ачка, буюрбады сенден башка!

— Мен бир жегенден чыкпайм, эртең дагы тамак издемек белең!.. Андан көрө мына бул өзөңгө барсаң Чоң Боз Бээ баткакка тыгылып жатат. Аны үч-төрт күн оокат кылбайсыңбы!

— Сеники ырас,— деди да, ач Карышкыр желе-жорто өзөңгө келди. Боз Бээни көргөндө көзү кызарып, шилекейи агып, «эми муну жеймин» деп сүйүндү.

— Ой, Боз Бээ, мен сени жеймин.

— Эмне үчүн?

— Курсагым ачка, ылайыктуу жок башка.

— Эмесе жакшы болуптур... Оболу мени баткактан чыгарып, анан жегин...

Карышкыр макул болду да, Боз Бээни арандан-зорго баткактан сүйрөп чыгып:

— Эми жейинби?— деп тиштерин арсайтты.

— Эми жейсиң, бирок сен оболу менин туягыма өзүңдүн ким экениңди жазып коюп, анан жегин,— деп Бээ туягын тосту.

Туягына кат жазып жаткан кезинде, Боз Бээ кош аяктап жыга